הרב יהודה זולדן, באר יהודה – בבא מציעא, פרקים א-ב, עמ' 44-62

שיעור ג

"אבידת אחיך... ומצאתה" – השבת אבידה לגוי

(בבא מציעא ב ע"א)

פתיחה
א. בבלי: לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לגוי
1. אבידת גוי מותרת, ובמקום שיש חילול השם – אפילו אבידתו אסורה
2. המחזיר אבידה לגוי
ב. ירושלמי: אבידת גוי מותרת, יש להחזיר כשיהיה קידוש השם
ג. מדרש הלכה: "השב תשיבנו לו" – לגוי עובד עבודה זרה
ד. רמב"ם ושולחן ערוך: עבירה להחזיר לגוי, הרי זה משובח כשמחזיר, חייב להחזיר
ה. טור: אסור להחזיר לגוי, חייב להחזיר, הרי זה משובח כשמחזיר
סיכום

פתיחה

בסוגייתנו (ב ע"א) הזכירה הגמרא את דברי רבנאי שדרש מהמילה "ומצאתה" שהאבידה שייכת המוצא כשהיא נמצאת בידו. דרשה זו נזכרה גם בגמרא (בבא קמא קיג ע"ב) בדיון בנוגע להשבת אבידה של גוי, ורש"י בסוגייתנו ציין לסוגיה שם והזכיר גם כן: "אחיך ולא נכרי". עיקר הסוגיה בנוגע להשבת אבידה לגוי בגמרא שם, וגם בגמרא נוספת (סנהדרין עו ע"ב). בסוגיית הבבלי בבבא מציעא אין דיון בנוגע להשבת אבידה של גוי, אך בירושלמי (ב, ה) יש עיסוק רחב בנושא.

נעיין בנאמר על השבת אבידה לגוי בבבלי, בירושלמי ובמדרש ההלכה, בפסיקה של הרמב"ם והשולחן ערוך, וכן בדברי הטור.

א. בבלי: לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לגוי

1. אבידת גוי מותרת, ובמקום שיש חילול השם – אפילו אבידתו אסורה

במשנה (ב ע"א) נאמר:

> שנים אוחזין בטלית, זה אומר: אני מצאתיה, וזה אומר: אני מצאתיה. זה אומר: כולה שלי, וזה אומר: כולה שלי.[1]

---

[1] הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, ב ע"א) כתב: "משנה זו אתה צריך לפרשה במציאה שאין אדם חייב להחזירה, כגון: שנתברר להם שהיה טלית של הפקר, או שנתברר להם שהיתה של אחד מעובדי האלילים כגון שמצאה בעיר שרובה מהם, והרי אלו אינן בכלל חזרת אבדה... או אף של ישראל וכגון שמצאה במקום שאין חייב להכריז מצד שנתיאשו הבעלים כגון שרבים מצויים שם". גם הרא"ש (א, א) כתב שמציאה זו נמצאה "ובמקום שהיא של מוצאה כגון בעיר שרובה כותים". בגמרא (כד ע"א) נאמר שהסיבה שאין צורך להשיב בעיר שרובה גויים, כי הבעלים מתייאשים מאחר שהם מניחים שגויים מצאו את האבידה וגויים אינם משיבים אבידות. התוספות (שם ד"ה כי קאמר) שאלו: "וא"ת אם כן מה צריך טעם מפני שהבעלים מתייאשים, תיפוק ליה דיש לתלות דמכנענים נפל דהוו רובא?". ההנחה בשאלת תוספות היא שהמוצא לא צריך להכריז כי רוב תושבי העיר הם גויים ויש לשער שהחפץ נפל מגוי. התוספות השיבו על שאלה זו שגם אם המוצא יודע בוודאות שהחפץ נפל מישראל, ההנחה היא שהבעלים התייאשו משתי סיבות: "[א] ואומר דכנענים שקלי ליה. [ב] ואפילו אם ישראל ימצאם לא יכריז, דתולה דמן

על כך נאמר בגמרא (שם):

> וליתני: אני מצאתיה, ואנא ידענא דכולה שלי?
> אי תנא אני מצאתיה, הוה אמינא: מאי מצאתיה – ראיתיה, אף על גב דלא אתאי לידיה בראיה בעלמא קני, תנא כולה שלי דבראיה לא קני.
> ומי מצית אמרת מאי מצאתיה – ראיתיה, והא אמר רבנאי: "ומצאתה" (דברים כב, ג) דאתאי לידיה משמע?
> אין, "ומצאתה" דקרא דאתא לידיה משמע. ומיהו תנא לישנא דעלמא נקט, ומדחזי ליה אמר: אנא אשכחית ואף על גב דלא אתאי לידיה בראיה בעלמא קני, תני כולה שלי דבראיה בעלמא לא קני לה.

רש"י (ד"ה והאמר רבנאי) ציין שדברי רבנאי הללו נזכרו בדיון בגמרא (בבא קמא קיג ע"ב) בנוגע להשבת אבידה של גוי:

> אמר רב ביבי בר גידל אמר רבי שמעון חסידא: גזל כנעני אסור, אבידתו מותרת.
> ... אבידתו מותרת, דאמר רב חמא בר גוריא אמר רב: מנין לאבידת הכנעני שהיא מותרת? שנאמר: "לכל אבדת אחיך" (דברים כב, ג), לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני.
> ואימא: הני מילי היכא דלא אתי לידיה דלא מחייב לאהדורי בתרה, אבל היכא דאתי לידיה אימא ליהדרה? אמר רבינא:[2] "ומצאתה" (שם) דאתאי לידיה משמע.
> תניא, רבי פנחס בן יאיר אומר: במקום שיש חילול השם, אפילו אבידתו אסור.[3]

דרשת רבינא היא על הפסוק: "וכן תעשה לחמורו, וכן תעשה לשמלתו, וכן תעשה לכל אבידת אחיך אשר תאבד ממנו, ומצאתה. לא תוכל להתעלם". בפסוק נאמר במפורש שיש להחזיר רק "אבידת אחיך". על כך שאלה הגמרא: "ואימא הני מילי...". כך הסביר רש"י (ד"ה ומצאתה דאתאי לידיה משמע):

> ואפילו הכי אחיך ולא נכרי. ולא תימא: כי מיעט רחמנא נכרי, היכא דלא אתאי לידיה, דישראל לא מיחייב למטרח עלה ולאהדורה, אבל אתא לידיה, מיחייב להחזירה, דאבידתו אסורה.[4]

הכנענים נפל דהן רובא". מו"ר הרב שאול ישראלי ("הדרן לסיום מסכת בבא קמא", חוות בנימין, ב, עמ' תקצה) העיר מדוע הרא"ש כתב שמדובר בעיר שרובה נכרים, הרי גם במחצה גויים ומחצה יהודים האבידה של המוצא ואין צריך להכריז? תשובתו היא: "משום שהספק יכול להתברר ע"י הכרזה, על כן לא אזלינן לקולא, ורק ברוב עכו"ם אין צריך הכרזה כלל, דהיכא דאיכא רובא אין צריך לברר כלל, ופשוט".

[2] בגמרא (שם) מופיע רבינא, ואילו בסוגייתנו מופיע רבנאי. המהר"ץ חיות (ב ע"א) כתב שלדעתו יש לגרוס רבנאי, שהיה מהאמוראים האחרונים.

[3] על רבי פנחס בן יאיר מסופר במדרש (דברים רבה ג, ג): "מעשה ברבי פנחס בן יאיר שהיה דר בעיר אחת בדרום והלכו אנשים להתפרנס שם והיו בידן שתי סאין של שעורים והפקידו אצלו, ושכחו אותן והלכו להן. והיה רבי פנחס בן יאיר זורע אותן בכל שנה ועשה אותן גורן וכונסן. אחר שבע שנים הלכו אותן החברים לשם לתבוע אותן ליתן להן. מיד הכיר אותן רבי פנחס בן יאיר אמר להם: בואו וטלו אוצרותיכם. הרי מאמונתו של בשר ודם אתה יודע אמונתו של הקדוש ברוך הוא". אמנם אין מדובר על אבידה שרבי פנחס בן יאיר מצא, אלא על פיקדון שנשכח אצלו. גם לא כתוב אם אותם אנשים שבפקידו אצלו היו יהודים או גויים. מכל מקום ניכרת השקעתו האדירה של רבי פנחס בן יאיר בשמירה על רכושם של אחרים.

[4] דברי רבנאי נזכרו גם בגמרא (כז ע"א) וגם שם כתב רש"י (ד"ה דאתא לידיה משמע): "דאתא לידיה משמע – ואפילו הכי 'אחיך' ולא נכרי, ולמדך שאבידת נכרים מותרת, ולא תימא כי אמעוט אבידת נכרי – מלטרוח אחריה אמעוט, אבל אי נקטה – חייב לאהדורה".

הגמרא שאלה שאולי המיעוט של המילה "אחיך" בא רק ללמד שהמוצא אינו צריך לטרוח ולהרים את אבידת הגוי על מנת להשיב לו, אבל אם האבידה כבר באה לידו של הישראל, אולי הוא חייב להחזיר לגוי את האבידה?

על כך תירץ רבינא שבפסוק מדובר על אבידה שכבר באה לידו של הישראל, כי נאמר בפסוק "ומצאתה", והכוונה היא "דאתאי לידיה משמע", שכבר נמצאת האבידה בידו. היות שמפסוק זה למדנו שאין מצווה להשיב אבידה לגוי, גם אם האבידה של הגוי באה לידו של היהודי שמצא אין הוא משיב לו.

את דברי רב חמא בר גוריא בשם רב: "...ואי אתה מחזיר לכנעני", ניתן לפרש בשני אופנים: [א] אין אתה מצווה להחזיר; [ב] אסור לך להחזיר. כיוון שרב ביבי אמר בשם רבי שמעון חסידא: "אבידתו מותרת", ולא אמר 'אבידת גוי אסור להחזיר', נראה שכוונתו לומר שאין מצווה להחזיר והמוצא יכול לעשות בחפץ כרצונו, ואם ירצה יחזיר לגוי.[5]

---

[5] על הלכה זו, והלכות דומות כמו "שור של ישראל שנגח לשור של עובד כוכבים פטור, ושל עובד כוכבים שנגח לשור של ישראל חייב" (בבא קמא לח ע"ב), כתב הרב ברוך אפשטיין (תורה תמימה, דברים לג, ג הע' ג): "וידוע מה שתפסו על זה צוררי ישראל ודתו לאמר, ראו איך יעריך התלמוד ערך האומות וקניניהם ויחוסם לישראל עד שעשאום כהפקר גמור, וחכמי ישראל ומליציו שבכל דור האריכו בדברים להבין ולהסביר כי בודאי כונת חז"ל על העובדי כוכבים ועובדי אלילים הקדמונים בארצות הפראות, וכה נדחה לפי"ז דין זה מעל הבמה בימינו ובמדינותינו". הרב אפשטיין כתב שלא זה ההסבר לדבר, אלא מפני ששבע מצוות בני נח אין בהן אף שמץ רוחניות, אלא הן מיוסדות על קיום העולם ויישוב המדינה וחיים בטוחים של חברת האדם וקנייניו ורגש חמלה ורחמים על היצורים, כאשר יבין ויודה כל בר דעת. ומאחר שאנשים אלו אינם מקיימים את המצות הללו, הרי הם עושים ההפך מכל אלה, והיינו שאין להם דין ומשפט, אזי גם אנו איננו צריכים לנהוג כך כלפיהם. הרב ראובן מרגליות (מרגליות הים, סנהדרין עו ע"ב, אות ד) כתב שאין מחזירים אבידה לגוי מפני "שדנין להם כדיניהם שאינם משיבים אבידה, דפרסאי אמרי אבידתא למלכא (בבא מציעא כח ע"ב), וכן (ברכות ס ע"א) דאשכח מציאה דאי שמע בה מלכא שקיל לה מיניה. ולכן המחזיר להם אבידה עובר על הכתוב 'למען ספות הרוה את הצמאה'". יש להעיר שאין זה כך בכל האומות. בגמרא (בבא מציעא שם) מסופר שרומאי אמר לרבי אמי שהם לא כמו הפרסים, והם אינם אומרים שהאבידה למלך. לדעת הרב מרגליות "וכשנמוסי העם [הלא יהודי] להחזיר אבידה, מחויבים להחזיר גם להם אבידתם". הוא ציין לאמור בדברי רבי יהודה החסיד (ספר חסידים סי' שנח): "נכרי הזריז בשבע מצות שנצטוו לבני נח הזהר מטעותן שטעותן אסור, ותשיב לו אבידה ואל תזלזלהו אלא תכבדיהו יותר מישראל שאינו עוסק בתורה". הראי"ה קוק (אגרות הראיה, א, אגרת פט [עמ' צח–צט]) הסביר מדוע אין חובה להשיב אבידה לגוי: "בענין דיני בני נח, דע שישראל בהיותו העם אשר בחר בו ד' לאור גויים, יש לו זכויות מיוחדות [מעלות רוחניות ייחודיות], שלפעמים כשצריך לקיומו, או לתועלת הרשַמת מעלתו, לוַתֵּר על איזה חוק מוסרי, גם זה הוא טובה כללית, שחוזרת באחרית אל הכלל כולו. אמנם הגדרים כמה יש לותר צריכים להגבלה תורית [הדרכה תורנית], לפעמים מקבלה או מתקנה, ולפעמים גם בדברים מפורשים בתורה. והנה ההכרעה בין שיתוף הקנין [זכות ובעלות על רכוש] המעביר קו על כח הצדק של 'שלי שלי ושלך שלך' (משנה אבות ה, י), ובין הגבלת זכויות כל יחיד ויחיד, זה אחד מהדברים הקשים שבעמקי המשפט. והנה על הדבר הנאבד באמת הכריעה תורה, שאחר הייאוש כבר כח השיתוף גובר בו על כח היחוד, והשיקול האלקי הִשְוָה בזה את כף המאזנים לצד הקומונא [הכלל], שגם בה נמצא גרעין טוב, ובלא ייאוש נתן מקום להכריע על ידו את יתרון השימוש לטוב ולצדק בכח הרכוש. ע"כ בין ישראל לישראל המשפט הכללי הוא, שהשימוש בכח הרכוש הוא כערך שוה, כמובן ביחש נערך כללי, שאינו צריך להזדקק לדקדוקי פרטים, וע"כ כח ההתיחדות עודנו פועל גם על האבדה. אבל אם החזקה היא שכח השימוש ברכוש זה כשיהיה ביד המוצא יהיה יותר נאות לטובת כלל האנושיות באחרית מאשר יהיה ביד בעל האבדה, אז כבר מספקת היא תביעת הצדק להכריע לצד הקומוניא והשיתוף הכללי ג"כ באבידה מבלעדי יאוש, והוא איסור החזרת אבידה לגוי, שלולא הדעה הכוללת של רדיפת הצדק הרחוק לא די שלא היה נאסר כי אם היה נכנס בכלל חיוב (להחזיר אבידה לגוי)". במקום אחר כתב הראי"ה קוק (שמונה קבצים, קובץ ז, כג) שמי שגומל חסד מושפע גם ממקבל החסד, וצריך שמירה גדולה כדי לא להיות מושפע לרעה. "ויש שהוא מוכרח להשמר שלא להיות מהנה לשום מקום שפל, כדי שלא תשוב שום השפעה שפלה עליו... והשבת אבדה לנכרי אסורה, משום 'למען ספות הרוה את הצמאה'".

בהמשך הגמרא, לאחר שהובאו דבריהם של אמוראים, הזכירה הגמרא דברי תנא. את דברי רבי פנחס בן יאיר שאמר: "במקום שיש חילול השם, אפילו אבידתו אסור". כוונתו בדבריו "אפילו אבידתו אסור" היא שלא רק שגזל גוי אסור, אלא שגם אבידת גוי אסורה ויש להחזירה לגוי. דברי רבי פנחס בן יאיר בנוגע לחילול השם שיש באי החזרת אבידה לגוי, תואמים את האמור בתוספתא (בבא קמא י, ח) בנוגע לגזל גוי: "הגוזל את הנכרי, חייב להחזיר לנכרי. חמור גזל הנכרי מגזל ישראל מפני חילול השם". בירושלמי (בבא קמא ד, ג) מסופר שהמלכות שלחו שני פקידים בדרגה גבוהה ללמוד תורה מרבן גמליאל, ולמדו ממנו מקרא משנה תלמוד הלכות ואגדות. ובסוף הם אמרו לו: כל תורתכם נאה ומשובחת חוץ משני דברים, ואחד מהם: "גזילו של ישראל אסור ושל נכרי מותר. באותה שעה גזר רבן גמליאל על גזילות נכרי שיהא אסור מפני חילול השם".[6]

איזה חילול השם יהיה אם לא יחזירו אבידה לגוי? הרב יוסף קארו (כסף משנה, הל' גזלה ואבדה יא, ג; בית יוסף, חושן משפט סי' רסו, א) כתב: "נראה דהיינו לומר דאע"ג דלא אתאי לידיה חייב להשיבה, כיון שיש חילול השם בדבר אם לא ישיבנה, כגון שמצאה במקום רוב ישראל שיחשוב העכו"ם שישראל גנבוה". הרב יואל סירקיס (בית חדש, ב"ח, חושן משפט סי' רסו) כתב: "כגון שנודע שישראל מצאה ואיכא חילול השם אם לא יחזיר, שיאמרו הגוים ראו שאין אמונה בישראל שהם משקרים וגוזלים".[7] הרב חיים מוולוז'ין (שו"ת חוט המשולש, א, סי' טו) פירש: "במקום שדרך הכותים עובדי כוכבים להחזיר אבידות לבעליהן ומחזיקים למי שאינו מחזיר לגזלן גמור, דהשתא איכא נמי חילול השם אם יוודע לכותי שהישראל ידע ששלו הוא ולא החזיר לו כגון שכבר הכריז ואמר סימנים, בכי האי גוונא גם אבידתו אסורה".[8] נוסף על פירושים אלו יכולים להיות מצבים נוספים שבהם אי החזרת אבידה לגוי תגרום לחילול השם.[9]

2. המחזיר אבידה לגוי

אף שאבידת גוי מותרת והמוצא רשאי לעשות בחפץ כרצונו, בגמרא (סנהדרין עו ע"ב) נאמר על מי שמחזיר אבידה לגוי:

---

[6] במדרש ההלכה (ספרי, דברים פרשת וזאת הברכה, פיסקא שמד) לא מופיע גזרת רבן גמליאל, ושם אמרו הפקידים חוץ מדבר אחד: "וכבר שלחה מלכות שני סרדיטיאות ואמרה להם לכו ועשו עצמכם יהודים וראו תורתם מה טיבה. הלכו אצל רבן גמליאל לאושא, וקראו את המקרא ושנו את המשנה מדרש הלכות והגדות. בשעת פטירתם אמרו להם: כל התורה נאה ומשובחת, חוץ מדבר אחד. זה שאתם אומרים גזילו של גוי מותר ושל ישראל אסור, ודבר זה אין אנו מודיעים למלכות". בירושלמי (בבא קמא שם) אמרו אותם שני הפקידים ש"אין אנו מודיעים למלכות" על הלכה אחרת, ועד שהגיעו לסולמה של צור שכחו הכול.

[7] הרב משה מקוצי (ספר מצוות גדול, לאוין סימן ב "שלא לחלל את השם") כתב: "המשקרים לגוים וגונבים להם, הם בכלל מחללי השם שגורמים שיאמרו הגוים אין תורה לישראל, ואומר: 'שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב ולא ימצא בפיהם לשון תרמית' (צפניה ג, יג)".

[8] הרב מנשה קליין (שו"ת משנה הלכות, ז, סי' רעא) כתב ש"הכל תלוי במקום, ובזמן, ובגברא". לפיו: "פשוט דחילול השם ליכא אלא כשיש חילול השם מיד כמו שהוא אבל לא כשמוצא האבידה ועכשיו ליכא חילול השם רק אפשר שיתודע הדבר וזה ברור מאד. עוד יש חילוק בין גברא לגברא. דיש אדם חשוב שלדידיה אם לא יחזיר הוי חילול השם, ויש אדם שלא יהיה חילול השם כיון דלאו אדם חשוב הוא ולא יאמרו שמפני שהוא יהודי אינו מחזיר אלא שהוא בעצמו אדם פחות. וידוע דהגרים פה בין הגוים בעונ"ה יש אנשים שאינם חשובים בכלל ונחשבים לאזרח המדינה ורק אם למשל אדם חשוב בפאות הראש והזקן וכיוצא בו אם יראו בו שלוקח דבר יש בו משום חילול השם". ושוב חזר על כך "דהכל תלוי במקום ובזמן ובגברא".

[9] הרב יעקב לובּרבוים (נתיבות המשפט, באורים סי' רס ס"ק ד) כתב שאם גוי הניח חפץ במקום המשתמר, כמו אשפה שאינה עשויה ליפנות, ובכל זאת עלול להגיע לשם מזיק או עומדים לפנות משם, "ודאי דאפילו הוא ודאי של גוי אסור, דדמי לגניבת גוי שהוא אסור, דדוקא אבידת גוי מותר, וכן מבואר לקמן סימן רס"ו בסמ"ע ס"ק ד' ע"ש".

> אמר רב יהודה אמר רב: ...המחזיר אבידה לנכרי – עליו הכתוב אומר "למען ספות הרוה את הצמאה לא יאבה ה' סלוח לו" (דברים כט, יח–יט).

רש"י (ד"ה והמחזיר אבידה) הסביר:

> והמחזיר אבידה לנכרי – השווה וחבר נכרי לישראל, ומראה בעצמו שהשבת אבדה אינה חשובה לו מצות בוראו, שאף לנכרי הוא עושה כן שלא נצטווה עליהם. רוה – נכרים ששבעים ואינן צמאין ליוצרם, צמאה – זו כנסת ישראל שצמאה ותאיבה ליראת יוצרה ולקיים מצותיו.[10]

לפי רש"י מי שמשיב אבידה לגוי מבטא בכך שהוא עושה כן בשל הרגשותיו ותחושותיו ולא מפני שזה רצון ה', שהרי ה' לא ציווה להחזיר אבידה לגוי. אמנם לא כתוב בגמרא וגם רש"י לא כתב שהמחזיר אבידה לגוי עובר על עבירה או על איסור.

במשנה (מכשירין ב, ז) נאמר:

> מצא בה תינוק מושלך, אם רוב עובדי כוכבים – עובד כוכבים, אם רוב ישראל – ישראל, מחצה על מחצה – ישראל.

בגמרא (כתובות טו ע"ב; יומא פד ע"ב – פה ע"א) דנו אמוראים במשנה זו:

> אמר רב: לא שנו אלא להחיותו... אם רוב ישראל – ישראל. למאי הלכתא? אמר רב פפא: להחזיר לו אבידה.[11]

רש"י (כתובות שם ד"ה להחזיר לו) הסביר:

> להחזיר לו אבידה – רבותא היא, דמוציאין מיד ישראל הזוכה בה. ועוד דאמור רבנן (סנהדרין דף עו:) המחזיר אבידה לכנעני עליו הכתוב אומר "למען ספות הרוה את הצמאה", שהשוה מצרים לחשיבתן של ישראל ונאמר "לא יאבה ה' סלוח לו".

התוספות (שם ד"ה להחזיר לו) כתבו:

> הוה מצי למימר להחיותו כדאמר רב, אלא נקט להחזיר לו אבדה דהוי רבותא טפי, דאיסור גדול הוא משום "למען ספות הרוה".

דברים דומים כתבו תוספות (יומא פה ע"א ד"ה להחזיר לו):

> ...ובכתובות סוף פ"ק (דף טו:) פירש דרבותא נקט אפילו להחזיר לו אבידה דאיכא עבירה גדולה כדאמרי' (סנהדרין דף עו:) המחזיר אבידה לכותי עליו הכתוב אומר "למען ספות הרוה את הצמאה..." ואפילו הכי מחזירין היכא דאיכא רוב ישראל.

---

[10] הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב, ט, סי' ל) כתב על הסברו של רש"י: "ולפירושו טעם האיסור מבואר והוא דחוק... ולענ"ד הנראה בכונת הדברים הוא, שיש עבירות שאדם נהנה בעשייתן והן בחינת צמאה, ואילו זו, השבת אבידה לעכו"ם לא זו בלבד שאין לו שום הנאה ממנה אלא ההיפך יש לו הפסד, וכשעובר הרי זו בחינת רוה" .

[11] כך פסקו הרמב"ם (הל' איסורי ביאה טו, כו) והרב יוסף קארו (שולחן ערוך אבן העזר סי' ד, לד): "מחזירין לו אבידתו כישראל".

התוספות כתבו שדרשת הפסוק "למען ספות הרוה את הצמאה" מלמדת שהשבת אבידה לגוי היא "איסור גדול" או "עבירה גדולה". נראה שהאיסור הגדול או העבירה הגדולה נובע מכך שאותו אדם מבטא בכך שאין זה מוסרי מבחינתו ליטול חפץ שאבד לגוי כשיש אפשרות להחזירו לגוי. הוא אינו מקבל את האמור בתורה שיש להשיב רק "אבידת אחיך".

ממכלול המקורות הללו בבבלי יש להבין כך: בתורה נאמר שיש להשיב "אבידת אחיך". על כך אמר רב ביבי בר גידל בשם רבי שמעון חסידא שאבידתו של גוי מותרת, התורה לא ציוותה להחזיר אבידה של גוי על אף שיש בה סימן. מדבריו משמע שהמוצא יכול לעשות באבידה כרצונו, ואף להחזירה לגוי אף על פי שאין מצווה בדבר. על האפשרות להחזיר אבידה לגוי אמר רב חמא בר גוריא בשם רב שהמחזיר אבידה לגוי עליו נאמר הפסוק: "למען ספות הרוה את הצמאה, לא יאבה ה' סלוח לו" (דברים כט, יח–יט). לא נאמר בדברי רב שאסור להחזיר אבידה לגוי, והעושה כן עובר עבירה. אמנם תוספות כתבו שמשמעות הפסוק היא שהעושה כן עובר על איסור גדול או עבירה גדולה.

ב. ירושלמי: אבידת גוי מותרת, יש להחזיר כשיהיה קידוש השם

בירושלמי (ב, ה) נזכר גם כן בנוגע לאבידת גוי: "כל עמא מודיי שאבידתו מותרת". אמירה זו נזכרה בעקבות המסופר על שמעון בן שטח שתלמידיו קנו לו חמור מגוי ומצאו שהייתה תלויה עליו מרגלית. מקרה כזה נזכר בתוספתא (ב, ה) בנוגע למי שקנה בהמה מיהודי: "הלוקח בהמה מחבירו ומצא עליה דבר שיש בו שוה פרוטה, חייב להכריז". הרב שמואל אביגדור תוספאה (מצפה שמואל, שם אות מ) כתב: "וצריך להיות: 'להחזיר', שהרי יודע של מי הוא ובלוקח מבעל הבית. וכאן אולי מיירי בתגר ולכן מכריז אם יש סימן". במקרה שסופר על שמעון בן שטח, בעל החמור שמכרו היה גוי, ובכל זאת שמעון בן שטח אמר לתלמידיו שצריך להחזיר לגוי את המרגלית. התלמידים הקשו עליו ש"כל עמא מודיי שאבידתו מותרת?". על כן השיב להם שמעון בן שטח:

> מה אתון סברין שמעון בן שטח ברברין הוה?
> בעי הוה שמעון בן שטח משמע בריך אלההון דיהודאי מאגר כל הדין עלמא.

שמעון בן שטח השיב להם שהוא אינו ברברי, ויש להחזיר לגוי את המרגלית. שמעון בן שטח ציפה לשמוע מהגוי שיאמר: "ברוך ה' אלוהי היהודים" כדי שיתקדש שם ה' ברבים. הרב משה פרנקל (פני משה שם) הסביר ששמעון בן שטח רצה להחזיר את האבידה כדי "שיתקדש שם שמים על ידו ולשמוע שיאמרו בריך אלההון דיהודאי וזה נוח לו יותר מכל שכר וריוח ממון שבעולם". תוכן הברכה "ברוך אלוקי היהודים" הוא: "שציוה להם להחזיר אבדה ובוטחים בו ומקיימים מצותיו". בירושלמי לא נזכר שהגוי אמר זאת, אך במדרש רבה (דברים ג, סי' ג) מופיע השיח בין רבי שמעון ותלמידיו באופן אחר:

> אמרו לו: רבי, "ברכת ה' היא תעשיר" (משלי י, כב).
> אמר להם רבי שמעון בן שטח: חמור לקחתי, אבן טובה לא לקחתי.
> הלך והחזירה לאותו ישמעאלי. וקרא עליו אותו ישמעאל: ברוך ה' אלהי שמעון בן שטח.[12]

בהמשך הירושלמי נאמר ששמעון בן שטח למד זאת מזקני החכמים שקנו כרי חיטים מאנשי הצבא ומצאו בתוך החיטים צרור דינרים והחזירו להם. ואנשי הצבא אמרו: ברוך אלוקי היהודים.

---

12 הרב יעקב אריאל (יערב שיחי, עמ' 177) הסביר שמשמעות דברי הגוי היא ש"הוא הבין שאם שמעון בן שטח עושה מעשה מוסרי כזה, זה אומר שהאלוקים שלו הוא שדחף אותו לזה. אמונתו בה' ובתורה עשתה אותו בעל מוסר כזה".

עוד מסופר שם על אבא אושעיה איש טירייא שהיה כובס, ופעם אחת באה המלכה לרחוץ שם ואיבדה את תכשיטיה. הוא מצא את התכשיטים והחזירם לה. המלכה אמרה לו: הרי הם שלך שזכית בהם, כי לי יש הרבה תכשיטים ועל כן מה שאיבדתי אינו חשוב. אבא אושעיה ענה: התורה ציותה עלי להחזיר לך. אמרה המלכה: ברוך אלוקי היהודים.[13]

עוד סופר שם על האמורא שמואל בר סוסרטיי[14] שהיה ברומי, ופרסמו שהמלכה איבדה תכשיט, והוא מצא את התכשיט. מבית המלכה הכריזו שמי שימצא וישיב התכשיט תוך שלושים יום יקבל שכר, ומי שיחזיר אחר שלושים יום יכרתו את ראשו. הוא החזיר לה את התכשיט לאחר שלושים יום, ואמר למלכה שהוא לא החזיר בכוונה בתוך שלושים יום, כדי שלא תחשוב שהוא עשה כן על מנת לקבל שכר. הוא מחזיר לה מפני שזו מצווה. אמרה לו המלכה: ברוך אלוקי היהודים.

נראה שהמכנה המשותף של כל הסיפורים הללו הוא שאצל הגויים הללו לא היה מקובל להשיב אבידה, והיה אף גם מי שהסתכן להשיב אבידה לגוי וזאת כדי להביע שכך רצון ה' שנשיב אבידה. כמו כן, גם כאשר החפץ שאבד איננו חשוב בעיני הגוי, הכובס שהשיב אותו למלכה הבהיר שהתורה מצווה עלינו להשיב אבידה, ושבעל האבידה יחליט מה הוא יעשה בחפץ.

יוצא אפוא שעל פי הירושלמי הכול מסכימים שאבידת גוי מותרת והמוצא רשאי להשתמש בה ואין חובה להחזירה. אמנם, מארבעה סיפורים – על תנא, על זקני חכמים, על אמורא, ועל כובס צדיק – יש ללמוד שמחזירים אבידה לגוי כאשר במעשה זה יתקדש שמו של הקב"ה שציווה אותנו להשיב אבידה לבעליה.[15] בירושלמי לא נזכר שאסור להחזיר אבידה לגוי, וכן לא נאמר שאבידת גוי אסורה כשיש להשיב כדי למנוע חילול השם.

ג. מדרש הלכה: "השב תשיבנו לו" – לגוי עובד עבודה זרה

בירושלמי (ב, ה) נאמר שהכול סוברים שאבידת גוי מותרת. אך במדרש ההלכה (מכילתא דרבי ישמעאל, משפטים – מסכתא דכספא פרשה כ) נזכרו דברי רבי יאשיה שאמר שמצוה להחזיר אבידה לגוי. כך נדרש על האמור בפסוק "כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה, השב תשיבנו לו" (שמות כג, ד):

> "שור אויבך" – זהו גוי עובד אלילים, דברי רבי יאשיה. וכן מצינו שעובדי אלילים קרויים אויבים לישראל בכל מקום, שנאמר "כי תצא מחנה על אויביך" (דברים כג, י), "כי תצא למלחמה על אויביך" (שם כא, י).

תנאים אחרים חלקו עליו והסבירו אחרת:

> רבי אליעזר אומר: בגר שחזר לסורו הכתוב מדבר.

---

[13] אבא אושעיה איש טירייא היה צדיק מיוחד. בירושלמי (בבא קמא י, י) מסופר עליו שלבש מלבוש מיוחד כדי שלא יחשדו בו שהוא לובש מלבוש ששייך ללקוחותיו. במדרש (ויקרא רבה ל, א) נאמר שבעת פטירתו ראו את מיטתו פורחת באוויר וקראו עליו את הפסוק: "אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה" (שיר השירים ח, ז) – שאהב הקדוש ברוך הוא לאבא הושעיא איש טיריא – "בוז יבוזו לו" (שם).

[14] רב שמואל בר סוסרטיי היה אמורא ארץ־ישראלי שנשא ונתן עם רבי אבהו (בבא קמא קב ע"ב) וגם מסר דברים בשמו (ירושלמי סנהדרין ז, א; ח, ג), ועוד.

[15] אין חובה שהגוי יאמר את המילים 'ברוך אלוקי היהודים'. כל ביטוי שיבטא את הערכתו להשבת האבידה הוא קידוש שם ה' ושם ישראל. במדרש (מדרש תהילים מזמור יב; ילקוט שמעוני תהלים רמז תרנו) מסופר: "מעשה בחסיד אחד שאבדה מטרונא אחת קופסא מלאה דינרין, ומצאה אותו חסיד, הוליכה לביתה. כיון שהוליכה, אמרו לה: אינו יודע מה שבתוכה לפיכך הביאה לך. אמרה להו: כל הקופסה עשויה מזהב מבחוץ, ואתם אומרים אינו יודע הוא מה שבתוכו? אמרה לו: תהא אומתך מסורה לך. אמרו לה: הוא מחזיר אבדתך ואת מקללת אותו? אמרה להו: אלו היה עוד אחד כמותו באומתו, אנו לא היינו בעולם. וגזרה שיהא נכנס ויוצא שלא ברשות".

רבי יצחק אומר: בישראל משומד הכתוב מדבר.
רבי נתן אומר: בישראל עצמו הכתוב מדבר. אלא מה תלמוד לומר "אויבך"? אלא אם הכה את בנך, או שעשה עמך מריבה, נעשה אויב לשעה.

הרב מאיר לייבוש (מלבי"ם, שמות כג, ד) כתב שרבי יאשיה חלק על התנאים האחרים:

"שור אויבך". לדעת רבי יאשיה כולל אף אבדת עובדי אלילים, ולא סבירא ליה להא שאמר (בבא קמא קיג ע"ב) ש"אבדת אחיך" ממעט עובד אלילים, ואינך תנאי סבירא ליה זאת.

יש להעיר שדרשת הפסוק: "אבידת אחיך" – "לאחיך אתה מחזיר, ואי אתה מחזיר לכנעני", נאמרה על ידי אמורא, ולא נזכרה במפורש על ידי תנאים. נראה שההסברים השונים של התנאים במדרש ההלכה שלא הסכימו עם רבי יאשיה מלמדים שהם הבינו גם כן ש"אבידת אחיך" בא למעט גוי, ועל כן פירשו "אויבך" שהוא יהודי או גר שחזר לסורו.

ד. רמב"ם ושולחן ערוך: עבירה להחזיר לגוי, הרי זה משובח כשמחזיר, חייב להחזיר

הרמב"ם (הל' גזלה ואבדה יא, ג) פסק:

[א] אבידת הגוי מותרת שנאמר: "אבידת אחיך", והמחזירה הרי זה עובר עבירה, מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם.[16]
[ב] ואם החזירה לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה – הרי זה משובח.
[ג] במקום שיש חלול השם, אבידתו אסורה וחייב להחזירה.

הדינים שבדברי הרמב"ם הללו מבוססים על המקורות שציינו לעיל בדברי הבבלי והירושלמי. הרמב"ם איחד את המקורות. מצבים [א] [ג] מקורם בבבלי, ומצב [ב] מקורו בירושלמי, וכן גם האמירה במצב [א] שאבידת גוי מותרת.

הרב יוסף קארו (שולחן ערוך חושן משפט סי' רסו, א) פסק כמו הרמב"ם, אך כתב: "...והמחזירה הרי זה עובר עבירה מפני שהוא מחזיק ידי עוברי עבירה". כך גם מופיע בחלק מכתבי היד של הרמב"ם. הרב יהושע פלק (דרישה וסמ"ע, טור שולחן ערוך חושן משפט סי' רסו ס"ק ב) הסביר את הרמב"ם על פי הגרסה שבשולחן ערוך:

ולפירוש הרמב"ם נראה דסבירא ליה דפירושו [של הפסוק] כתרגומו [תרגום אונקלוס שם; כך גם פירש רש"י על התורה שם] דפירש שמרבה בישראל עוונות שגגות על עוונות זדונות, והכי נמי ישראל זה שמחזיר אבידה לגוי מחשב לו לעבירת שגגה, שאין כונתו לעשות עבירה והוא עשה עבירה במה שמחזיק בחזרתו ידי עוברי עבירה, וניתוסף לו עבירה שגגה זו על זדונות שעשה כבר.

לפי דבריו, הרמב"ם אמנם לא ציטט את הפסוק, אך דבריו הם פירוש לפסוק, וכפי שמופיע בתרגום אונקלוס. אמנם עדיין לא ברור מספיק במה השבת האבידה לאותם שאינם משיבים להם אבידה, מחזקת ידי עוברי העבירה.

---

[16] הרב יעקב אריאל ("מסיק זיתי נכרים הנטועים בתחום ישוב יהודי", שו"ת באהלה של תורה, ו, עמ' 331–333, 346) דן בדברי רש"י (צוינו לעיל בסעיף 2: החזרת אבידה לגוי) והרמב"ם מדוע אסור להחזיר אבידה לגוי ונפקא מינה אפשרית ביניהם.

הרב נחום רבינוביץ' (יד פשוטה, הל' גזלה ואבידה שם [עמ' תצח]) כתב בנוגע להשבת אבידה לגוי:

> מדברי רבינו מוכח שכל זה דוקא באותם גויים שרשעי עולם הם, אך באלה שאינם – עליו להחזיר אבדת הגוי. כן כתב הרב המאירי (בבא קמא קיג ע"ב): "הא כל שהוא מעממין הגדורים בדרכי הדת ועובדי האלהות על איזה צד, אף על פי שאמונתם רחוקה מאמונתנו – אינם בכלל זה. אלא הרי הם כישראל גמור לדברים אלו, אף באבדה... בלא שום חלוק".

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, כז ע"א) כתב עוד בעניין זה:

> כבר בארנו על אבדת עובדי אלילים שאינו חייב עליה. ולא סוף דבר שאינו צריך להשתדל עליה בהחזרתה, אלא שאף אם הגיעה לידו אינו חייב להחזיר. בפירוש אמרו "'ומצאתה' דאתא לידיה משמע". ואעפ"כ לא נאמר אלא "אבדת אחיך", והוא כל מי שהוא גדור בדרכי הדתות.

הרב מנחם המאירי (בית הבחירה, בבא קמא קיג ע"ב) כתב עוד:

> עובדי האלילים ושאינם גדורים בדרכי הדתות... אין אדם חייב לחזר אחר אבדתו כדי להחזירה לו, ולא עוד אלא אף מי שמצא אבדתו אינו חייב להחזירה. שמציאה מקצת קנין הוא וחזרתו דרך חסידות, ואין אנו כפופים לחסידות למי שאין לו דת.[17]

הרב משה רבקש (באר הגולה, שולחן ערוך שם ס"ק ב) פירש אף הוא כך את הרמב"ם:

> וממה שכתב הרמב"ם הטעם "מפני שהוא מחזיק...". נלענ"ד דסבירא ליה דלא אמר רב שם בסנהדרין אלא בעכו"ם עובדי עובדי עבודה זרה, ולא בעכו"ם שבזמן הזה שמודים בבורא עולם ונימוסיהם להחזיר אבידה.[18]

לפי הסבר זה בדברי הרמב"ם, על המוצא להחזיר אבידה לגויים שהם עובדי אלוהות אך אינם עובדים עבודה זרה והם משיבים אבידה לבעלים. יש להעיר שלו הבחין הרמב"ם בין גויים שונים היה לו לכתוב זאת באופן ברור יותר, במיוחד שהרמב"ם כתב באופן גורף בתחילת ההלכה: "אבידת גוי – מותרת", ולא הבחין בין גויים רשעים לבין גויים שאינם רשעים, או כל הבחנה אחרת.

---

17 כך פירש את הרמב"ם, וכדברי המאירי, גם הרב חיים דוד הלוי (לעיל הערה 10). על דברי המאירי הללו כתב הרב משה סופר (שו"ת חתם סופר, קובץ תשובות סי' צ): "התם בבבא קמא קיג ע"א בספר אסיפת זקנים, הפסק בשם הרב המאירי, מצוה למוחקו, כי לא יצא מפה קדשו והוא דעת האומרים לרשע 'צדיק באמונתו יחיה' (חבקוק ב, ד)". המהדירים על החתם סופר כתבו שאין זו טעות, כי כך אכן מופיע בכתב ידו של המאירי כפי שהובא בבית הבחירה (שם). אך הרב יוסף שאול נתזון (שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תליתאה, א, סי' נ) הסתמך על דברי המאירי הללו. הראי"ה קוק (אגרות הראיה א, אגרת פט [עמ' צט]) כתב: "שהעיקר הוא כדעת המאירי שכל העמים שהם גדורים בנימוסים הגונים בין אדם לחברו הם כבר נחשבים לגרים תושבים בכל חיובי האדם". האומנם זו הייתה דעתו של המאירי, או שכתב כך בכמה מקומות בשל פחד מהגויים – הנוצרים? ראה: הרב יהודה הרצל הנקין (שו"ת בני בנים, ב, סי' מה, ג); הרב ניר אביב ("חיוב השבת אבידת גוי בזמננו", שו"ת הגלה נא, ב סי' קנא). הפניות ומקורות רבים בעניין זה ראה באתר ישיבה: דרשני – שיטת המאירי ביחס לאומות הגדורות בדרכי הדתות https://www.yeshiva.org.il/wiki/index.php.

18 באר הגולה (חושן משפט, הלכות גניבה סימן שמח, ד) כתב עוד: "ועיין לעייל ריש סימן רסו שאם החזיר האבידה לעכו"ם לקדש את השם כדי שיפארו את ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח וכו'. וכן הדין בחזרת הטעות שטעה עכו"ם מעצמו. ואני כותב זאת לדורות, שראיתי רבים גדלו והעשירו מן טעות שהטעו העכו"ם, ולא הצליחו וירדו נכסיהם לטמיון ולא הניחו אחריהם ברכה, וכמו שכתב בספר חסידים (סימן שנח [ראה שם במקור החסד אותיות א,ב]) רבים אשר קידשו ה' והחזירו טעויות העכו"ם בדבר חשוב גדלו והעשירו והצליחו והניחו יתרם לעולליהם".

גם בהלכה שקדמה לזו (שם ב) כתב הרמב"ם שיש מצבים נוספים שאסור להחזיר אבידה וכמו שאסור להחזיר לגוי:

> אפילו היה בעל האבידה רשע ואוכל נבילה לתיאבון וכיוצא בו, מצוה להשיב אבידתו. אבל אוכל נבילה להכעיס הרי הוא מין. והמינין מישראל, והאפיקורוסים, ועובדי עבודה זרה, ומחללי שבת בפרהסיא, אסור להחזיר להן אבדה – כגוי.

מקור דברי הרמב"ם הללו בגמרא (עבודה זרה כו ע"ב): "'אבידת אחיך' לרבות את המומר אוכל נבילות לתיאבון ולא אוכל נבילות להכעיס". אמנם שם נאמר במפורש שאין להחזיר אבידה למומר אוכל נבילות להכעיס שהוא כמו מין, אך לא נאמר שם שאסור להחזיר לו אבידה. אף על פי כן הרמב"ם כתב שאסור להחזיר לו וגם לנוספים שהוא ציין "כגוי". עוד יש להעיר שבנוגע לאבידת מינים ואפיקורסים, לא כתב הרמב"ם שאבידתם מותרת, וכפי שכתב על אבידת גוי. נראה שהרמב"ם כתב שהשבת אבידה של מינים – דינה כהשבת אבידה לגוי, מאחר שהלכות אלו נלמדו ממיעוט מאותו לשון הפסוק: "אבידת אחיך" – ולא אבידת גוי, ולא אבידת מומר להכעיס. גם הנימוק זהה: "מפני שהוא מחזיק ידי רשעי עולם" – רשעים מישראל ורשעים מאומות העולם. אך עדיין יש להסביר במה המוצא מחזק את ידיהם של הרשעים הללו אם הוא משיב להם את אבידתם.

נראה להסביר את הרמב"ם והשולחן ערוך כך:

מצב [א]: הרמב"ם השווה בין יהודים אפיקורסים, מינים, עובדי עבודה זרה ומחללי שבת בפרהסיה לבין גוי, שאסור להחזיר להם אבידה. המוצא שמשיב להם אבידתם "מחזיק ידי רשעי עולם". לא נאמר שהוא מחזיק ידי עובדי עבודה זרה, כי רוב אותם אלו שאסור להחזיר להם אבידה אינם עובדי עבודה זרה. נראה שהמכנה המשותף הרחב של כל אותם אלו שאסור להחזיר להם את אבידתם הוא בכך שהם מזלזלים במצוות התורה,[19] ובהקשר להשבת אבידה אולי הם גם אינם מקבלים את הלימוד מהפסוק "אבידת אחיך" למעט אבידת גוי. אולי הלכה זו נראית להם לא הגונה ולא ישרה, וזה מחזק את דעתם והשקפת עולמם שיהודים הם גנבים וגזלנים ומתנהגים בניגוד לכללי המוסר הטבעי.

ההלכה במצב זה ממוקדת בעולמו הרוחני של המוצא. אם הוא משיב להם את האבידה מתוך הזדהות עם התחושה שלהם, בכך הוא מכליל עצמו בין "רשעי העולם" ומחזק את עמדתם ותפיסתם של אותם רשעים שחושבים שהם צודקים ומוסריים יותר מהקב"ה, ועל כן הדבר אסור.[20]

מצבים [ב] [ג]: המבט במצבים אלו הוא על תגובתם של המאבדים. במקרים מעין אלו על המשיב להפעיל שיקול דעת מה יבין המאבד לאחר שתוחזר לו האבידה או מה ישתנה אצלו בתפיסתו ואמונתו. במצב [ב] כתב הרמב"ם שאם המוצא משיב את האבידה למי שהתורה לא ציוותה כדי לקדש שם שמים, מותר להשיב. דבריו מבוססים על המסופר בירושלמי, וכאמור כל המקרים שנזכרו

---

[19] הרמב"ם (פירוש המשנה סנהדרין י, א) כתב: "ומלת אפיקורוס, היא מלת ארמית ענינה ההקלה והזלזול בתורה או בחכמי התורה". נראה שזה המכנה המשותף הרחב לכל אותם שהזכיר הרמב"ם. הרמב"ם כתב כמה פעמים מי נכלל בהגדרת מין, אפיקורס וכופר (הל' תשובה ג, ו–ט; הל' עבודה זרה ב, ה; הל' רוצח ד, י, ועוד).

[20] כאמור לעיל, הרמב"ם כתב שאין להשיב אבידה ליהודי שעובד עבודה זרה ולמחלל שבת בפרהסיא. הרמב"ם (הל' שבת ל, טו) השווה בין מחלל שבת בפרהסיה לבין עובד עבודה זרה: "השבת ועבודה זרה כל אחת משתיהן שקולה כנגד שאר כל מצות התורה, והשבת היא האות שבין הקדוש ברוך הוא ובינינו לעולם. לפיכך כל העובר על שאר המצות הרי הוא בכלל רשעי ישראל, אבל מחלל שבת בפרהסיא הרי הוא כעובד עבודה זרה, ושניהם כגוים לכל דבריהם". את מי שאינו מקיים מצוות כינה הרמב"ם "רשעי ישראל". מאחר שאין להשיב אבידה גם לגוי, כינה הרמב"ם את הכול: "רשעי עולם". על השבת אבידה לעם הארץ ראה בגמרא (פסחים מט ע"ב) ובמפרשים שם.

שם היו כנראה במקומות שבהם הגויים אינם מחזירים אבידות. זאת יש ללמוד מהמסופר בירושלמי על שמעון בן שטח שהחזיר לאותו גוי את המרגלית כי הוא הוא העריך שאותו גוי יפאר את ישראל ויסיק מכך שישראל "הם בעלי אמונה" – אנשים נאמנים ולא גנבים וגזלנים. גם שמואל בר סוסרטיי שסיכן עצמו כדי להשיב אבידה למלכה, האמין שהמלכה תעריך ותבין שהוא עשה כן בגלל המצווה ולא בשל הפחד מעונשיה ובכך יתקדש שם ה'.[21] יוצא אפוא שמצב [א] הוא ההפך הגמור של מצב [ב] שבו המשיב לגוי ולכל מי שאין משיבים לו את אבידתו, עושה כן כדי לקדש שם שמים ושמם של עם ישראל שמקיימים את מצוות ה' שנאמרו בתורה.

במצב [ג] כתב הרמב"ם שאם מדובר "במקום שיש חלול השם... חייב להחזירה". אין מדובר על השבה לאנשים מסוימים שבעקבות כך יפארו את ישראל ויבינו שעם ישראל הם בעלי אמונה, אלא "במקום" שבו כנראה הנורמה החברתית גם של גויים וכופרים היא להשיב אבידות. במקום כזה אם יהודי לא יחזיר, יהיה בדבר חילול השם שיחשבו שיהודים הם גזלנים וגנבים, ועל כן חובה להשיב.

כך הגדיר הרב שלמה לוריא (ים של שלמה, בבא קמא י, כ) את הנדרש ממוצא האבידה:

> ואם החזירה כדי לקדש השם, כדי שיפארו את ישראל, שהם בעלי אמונה, הרי זה משובח... ורחמנא לבא בעי אם דעתו לכך. אבל אם דעתו בעבור שישביחו אותו ולא בעבור אמונת ישראל, או משום שהוא אוהב את הגוי ומרחם עליו, אסור.

הקב"ה יודע מחשבות אדם אם הוא השיב את האבידה לגוי כדי לקדש שם שמים, או שהוא השיב לגוי בשל שיקולים אישיים אחרים. לדברינו "אוהב את הגוי ומרחם עליו" הוא גם בשל ההזדהות עם התפיסה שדרשת "אבידת אחיך" ולא של נוכרי אינה מוסרית ואינה צודקת.

ד. טור: אסור להחזיר לגוי, חייב להחזיר, הרי זה משובח כשמחזיר

בעקבות הסברנו את דברי הרמב"ם והשולחן ערוך, נסביר את דברי רבינו יעקב (טור, חושן משפט סי' רסו; סדר ההלכות הוא בהשוואה לסדר ההלכות ברמב"ם):

> [א] אבידת כותים מותרת. לא מיבעיא כל זמן שלא הגיעה לידו שאין חייב לטרוח אחריה ולהשיב, אלא אפילו אם באה לידו מותרת.[22] ולא עוד אלא שהיה איסור בדבר אם החזירו לו.

---

[21] הרב שמעון יוסף מלר (עובדות והנהגות לבית בריסק, ג, עמ' קלה. מובא אצל: הרב יצחק זילברשטיין, חשוקי חמד, מועד קטן יד ע"א) כתב שבתו הקטנה של הרב יצחק זאב סולובייצ'יק מצאה פטיש גדול ביער ליד בריסק. לא היו בפטיש סימנים, וזו הייתה עיר שרובה גויים. היא הראתה את הפטיש לאביה, והוא אמר שמן הסתם הפטיש שייך לגוי שומר היער היושב במבנה קטן בקצה האחר של היער. היא הלכה עם אביה לחפש את השומר על מנת להחזיר לו את האבידה. לאחר עשרים דקות הליכה ביער הם מצאו את השומר, והגרי"ז שאל את השומר אם אבד לו חפץ כל שהוא, והוא השיב שאכן אבד לו פטיש. הגרי"ז הראה לו את הפטיש, והשומר אישר שאכן זהו פטישו האישי. הגוי התפעל מאוד מהרב ומהמאמצים שהשקיע הגרי"ז כדי להשיב לו את הפטיש, והוא קד קידה אפיים ארצה לפני הגרי"ז, ואמר: ברוך אלוהיהם של אלה.

[22] רבינו יעקב (טור, יורה דעה סי' קמו) כתב על פי הגמרא (עבודה זרה סד ע"ב): "ואפילו עבודה זרה של גוי משבאה ליד ישראל וזכה בה, שוב אין לה ביטול בגוי". על דברי הטור הללו כתב הרב יואל סירקיס (בית חדש, ב"ח, יורה דעה שם): "הכי פירושו ואפילו עבודה זרה של גוי שהפקירה גוי וזכה בה ישראל מן ההפקר, אי נמי נאבדה ונתייאש ממנה ומצאה ישראל אחר יאוש דזכה בה... כיון שזכה בה שוב אין לה ביטול בגוי". על פי הסברו של הרב שבתאי כהן (שפתי כהן, ש"ך, שולחן ערוך שם ס"ק א) את דברי הב"ח הללו כתב הרב שמעון שקופ (שיעורי הגרש"ש, בבא מציעא סי' ח) שאם הגוי טרם התייאש, אבידת גוי מותרת, אך אסור להשתמש בחפץ. אמנם לאחר שהגוי התייאש גם הב"ח הסכים שמותר להשתמש בחפץ, זאת אף על פי שלא מצינו יאוש בעכו"ם בכל התורה כולה. הרב שמעון שקופ דן בדברי הב"ח הללו במקומות נוספים (שערי ישר, שער ד פרק ח אות קל; שער ה פרק א אות יא; חדושי ר' שמעון שקופ, כתובות סי' סט; בבא קמא סי' נא). הרחבה בעניין זה: הרב מרדכי דוד כהן ("אבידת גוי וגר תושב",

[ג] ואם היה חילול השם אם לא יחזירנה לו, חייב היה להחזירה לו.
[ב] וכתב הרמב"ם ואם מחזירה לו כדי לקדש את השם כדי שיתפארו ישראל וידעו שהם בעלי אמונה הרי זה משובח.

הטור סידר את ההלכות אחרת מהרמב"ם. את ההלכה שאם מחזיר כדי לקדש את השם שיתפארו ישראל, הוא ציין בשם הרמב"ם וכתב זאת בסוף דבריו. הוא לא כתב שהמחזיר אבידה לגוי עבר עבירה כמו הרמב"ם, אלא כתב שאסור להחזיר לגוי ולא נימק מדוע. כמו כן הוא לא ציין את המקור שממנו לומדים שאין מחזירים אבידה לגוי.[23] הרב יוסף קארו (בית יוסף שם) כתב בנוגע למי נאמרה הלכה זו:

ומילתא דפשיטא שכל הגוים שוים בזה בין עובדי עבודה זרה בין שאינם עובדים, דהא לאו "אחיך" נינהו. ורבינו שכתב עובדי עבודה זרה, לאו דוקא. ואיפשר דמשום דבארץ אדום היו המינים מבאישים ריחם של ישראל בעיני המלכים מדין זה וכיוצא בו, וחכמי ישראל היו משיבים דלא נאמרו דברים הללו אלא בגוים שבזמן חכמי התלמוד שהיו עובדי הצלמים ולא היו מודים בבורא עולם ולהם קראו עובדי עבודה זרה, אבל גוים שבזמן הזה שמודים בבורא עולם אינם בכלל עובדי עבודה זרה לענין דין זה וכיוצא בו. ועוד יש לומר דנקט האי לישנא לכלול ישראל שהוא עובד עבודה זרה שאבידתו מותרת כמו של גוי.

אכן הרב יואל סירקיס (ב"ח שם) כתב שיש לגרוס בדברי הטור: "אבידת גוי מותרת", ומכאן שהכוונה לכל הגויים.

נראה שהטור פסק בשתי ההלכות הראשונות שבדבריו את האמור בבבלי: אבידת גוי מותרת (בבא קמא קיג ע"ב), אסור להחזיר אבידה לגוי (סנהדרין עו ע"ב), וכן פסק שבמקרה שיהיה חילול השם אם לא יחזיר, חייב להחזיר (בבא קמא שם). הטור לא ציין את הלימוד ממילות הפסוק "אבידת אחיך" מכאן שאבידת גוי מותרת, וכן לא ציין את דרשת הפסוק "למען ספות הרוה את הצמאה" ומשמעות הדרשה, וגם לא כתב את נימוקו של הרמב"ם שאם המוצא משיב את האבידה לגוי הוא מחזק את ידי רשעי העולם. נראה שהסיבה לכך שהטור לא כתב את נימוקו של הרמב"ם היא שהטור לא ראה בהחזרת האבידה לגוי חיזוק ידי רשעי עולם, ושהיא פעולה הפוכה מאותם שמחזירים לגוי על מנת לקדש את השם וכדי שיתפארו ישראל וידעו שהם בעלי אמונה. כאמור, את האפשרות להחזיר אבידה לגוי על מנת לקדש שם שמים ולהתפאר בישראל, כתב הטור בהלכה האחרונה ובשם הרמב"ם.

עוד כתב הטור בהמשך הסימן (שם):

סוכה וארבעה מינים – דיני קנין בקיום מצוות, עמ' 123–130). הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל (שו"ת משפטי עוזיאל, א, יורה דעה סי' כה) כתב: "שבאבידת גוי הואיל ולא באה ליד המוצא באיסור והואיל והגוי מתיאש ממנה תיכף עם אבידתו ממנו אין כאן מעשה איסור שמקנה לנפש מדות מגונות ואסורות שהרי גם בישראל מה שחייבה התורה להחזיר הוא משום מדת אהבה ואחוה אבל בגוי שאינו אחיו לא חייבה התורה להחזיר".

[23] פוסקים עסקו בשאלה אם יש להחזיר אבידה לגוי, כשכך מקובל אצל הגויים על פי דתם או מדין המלכות. ראה: הרב מאיר ארק (מנחת פתים, חושן משפט סי' רסו, א); הרב אלעזר ברכהן (שו"ת משנת רבי אלעזר, חושן משפט סי' ח); הרב משה כלפון הכהן (שו"ת שואל ונשאל, ב, חושן משפט סי' יג); הרב בנימין זילבר (שו"ת אז נדברו, ז סי' פט); הרב מנשה הקטן (שו"ת משנה הלכות, ז, סי' רע–רעא; ט, סי' שעא), הרב משה פיינשטיין (דברות משה, בבא מציעא, סי' כג ענף ב); הרב חיים דוד הלוי (שו"ת עשה לך רב, ט, סי' ל), ועוד.

> אבל אבידה של כל ישראל היה חייב להחזיר לו ואפילו הוא אוכל נבלות לתאבון... אבל להכעיס הרי זה מין ומינין ואפיקורסים וכותים לא היו מחזירין להן אבידתן.

הטור כתב שאין מחזירים אבידה למינים ואפיקורסים, אך לא כתב שאסור להחזיר להם ואם בכל זאת החזיר זו עבירה כפי שכתב בנוגע לאבידת גוי. כאמור לעיל, בגמרא (עבודה זרה שם) לא נאמר במפורש שאסור להחזיר להם אבידה אלא נאמר שאין מחזירים להם, וזה המקור לדברי הטור.

סיכום

בבלי: רש"י בסוגייתנו הזכיר שאין משיבים אבידה לנכרי. המקור לכך הוא האמור בפסוק: "אבידת אחיך" – אבידת אחיך משיבים ולא של גוי, על אף שיש סימן באבידה. מדבריו ניתן להבין שהמוצא יכול לעשות באבידה כרצונו וגם להחזירה לגוי אם זה רצונו, אם כי אין מצווה לעשות כן. אך על מי שמחזיר אבידה לגוי נאמר הפסוק: "למען ספות הרוה את הצמאה, לא יאבה ה' סלוח לו" (דברים כט, יח–יט). רוה – הכונה לגויים שאינם צמאים ליוצרם, וצמאה – זו כנסת ישראל שצמאה ורוצה לקיים מצוות. מי שמשיב אבידה לגוי מבטא שהוא משיב כי כך הוא חושב ומרגיש שיש לעשות, אך לא מפני שזה רצון ה', כי אין מצווה להשיב אבידה לגוי. לא כתוב בגמרא שמחזיר אבידה עובר עבירה או עושה איסור, אם כי בעלי התוספות כתבו שהמחזיר אבידה עובר איסור גדול או עבירה גדולה. אמנם, במקום שיכול להיגרם חילול השם אם לא ישיבו אבידה לגוי, יש להשיב אבידה לגוי ואסור להשתמש בה.

ירושלמי: בירושלמי נאמר שהכול מסכימים שאבידת גוי מותרת. עם זאת מסופר על תנא, זקני החכמים, אמורא וכובס צדיק, שהשיבו אבידה לגוי כדי לקדש שם שמים. אותם גויים שהשיבו להם את אבידתם בירכו: ברוך אלוקי ישראל. בירושלמי לא נזכר שאסור להחזיר אבידה לגוי, וכן לא נזכר שיש להשיב אבידה כדי למנוע חילול השם.

מדרש הלכה: במדרש ההלכה נזכרה דעתו של רבי יאשיה שסבר שמצווה מהתורה להשיב אבידה לגוי אפילו עובד אלילים.

רמב"ם: הרמב"ם פסק שאבידת גוי מותרת, והמחזיר לגוי עובר עבירה מפני שהוא "מחזיק ידי רשעי עולם". הרמב"ם כתב גם ש"המינין מישראל, והאפיקורוסים, ועובדי עבודה זרה, ומחללי שבת בפרהסיא, אסור להחזיר להן אבדה – כגוי". נראה שהמכנה המשותף של כל אותם שאין מחזירים להם אבידה הוא שהם מזלזלים ואינם מאמינים במצוות התורה, ואינם מקבלים את האמור בתורה שיש להשיב אבידה רק ל"אחיך" ולא לגוי, וגם לא למינים ואפיקורסים. המוצא שמשיב למי שאין מצווה להשיב לו, מזדהה בכך עם עמדתם ותפיסתם של אותם רשעים בנוגע לציוויים שבתורה ויחסם לעם ישראל שמקיים את ציוויי התורה. יחד עם זאת, כשהמוצא מעריך שהשבת האבידה לגוי תביא לקידוש שם ה' ולשמם הטוב של יהודים שהם אנשים ישרים והגונים, יש להשיב אבידה. לא זו אף זו, במקום שייתכן חילול השם אם המוצא לא ישיב את האבידה לגוי, כגון במקום שזו הנורמה החברתית להשיב אבידה, המוצא חייב להשיב את האבידה לגוי.

הטור: הטור כתב את ההלכות בסדר שונה, לא ציין את המקורות מהפסוקים וגם לא נימק מדוע אסור להחזיר אבידה לגוי. הוא פסק כמו האמור בסוגיות הבבלי בלבד: אבידת גוי מותרת, אסור להחזירה, וחייבים להחזיר כדי למנוע חילול השם. הוא ציין את האפשרות להשיב אבידה לגוי כדי לקדש את השם, כהלכה בשם הרמב"ם, אך לא קשר זאת להלכה שאין מחזירים אבידה לגוי למינים ואפיקורסים, ושאף אסור להחזיר להם. בגמרא נאמר שלמומר להכעיס אין מחזירים אבידה אך לא כתוב שהדבר אסור, וכך כתב גם הטור. הוא לא דימה כלל בין האיסור להחזיר אבידה לגוי לבין החזרת אבידה למינים ואפיקורסים.